

Ідентифікація фразеологізмів, зокрема, паремій китайського походження, у сучасній японській мові

В.Л.Пирогов

Мета цього дослідження полягає у виявленні способу ідентифікації японських паремій китайського походження з урахуванням даних літературно-історичних джерел.

Як відомо, Китай справив глибокий історичний вплив на формування всіх аспектів матеріальної й духовної культури японського суспільства. Тому дослідження японської фразеології й, зокрема, її паремійного шару, у відриві від китайської культурної традиції й літературних текстів, на нашу думку, є методологічно невірним і безперспективним як з погляду наукового обґрунтування фактів мови, що аналізуються, так і з погляду очікуваних результатів дослідження.

Канго (漢語), тобто лексику й фразеологію японської мови, запозичену з китайської, можна вважати одиницями вторинної номінації. Тому використовувати матеріал *канго*, наприклад, при порівняльному аналізі японських паремій, можна лише з посиланням на його китайське походження.

Зокрема, порівняльний аналіз японських паремій неможливий без проведення етимологічного аналізу японських приказкових текстів, а саме, без глибокого дослідження китайського коріння, китайських кальок (штампів), прямих запозичень і перекладів з китайської на японську. При цьому одним з надійних способів ідентифікації паремій китайського походження в японській мові є, на нашу думку, вивчення й урахування фактів історичних та літературних першоджерел.

Питання щодо китаїзмів у японській мові має особливий історико-лінгвокультурологічний статус. Як відомо, масовий приплив китаїзмів почався на початку письмової історії японців (приблизно V ст. Р.Х.). Найдавніші літературні пам'ятники Кодзікі (古事記, “Записи про діяння старовини”, 712) та Ніхонгі (日本記, “Японські хроніки”, 720) записані фактично китайською мовою – *камбун* (漢文). Ця своєрідна мова, що увібрала в себе аромат ієрогліфічної культури Стародавнього Китаю, являла собою родючий ґрунт, на якому сформувалися й отримали нове, самостійне життя могутні паростки національних культур практично всіх народів регіону, зокрема, і Японії [Ієнага 1972; Конрад 1980; Пинус 1994; Пирогов 2000, 2001; Сыромятников 1972, 1983].

Китаїзми – стародавні запозичення в японській мові – можна порівняти із сучасними *гайрайго* (外来語), тобто іноземними словами, які записуються особливою складовою азбукою *катакана*, завдяки чому їхня ідентифікація в письмовому тексті практично ніколи не викликає труднощів. На відміну від *гайрайго* ідентифікація китаїзмів вимагає достатньо високої професійної підготовки, оскільки в даному випадку необхідні не тільки знання етимологічних особливостей лексики японської мови, а також історичних, культурних і літературних реалій Китаю [Алексеев 1977; Григорьева 2005].

З погляду нормативної граматики сучасної японської мови фразеологізми-китаїзми зазвичай мають т.з. нульовий морфологізм (фактична відсутність морфологічних ознак): 開口一番, 外柔内剛, 快刀乱麻, 花鳥風月, хоча нерідкі випадки часткового морфологізму, тобто своєрідної гібридизації китайського і японського компонентів, наприклад 虻蜂捕らず. Аналогічне явище спостерігається й у сучасній японській мові, зокрема, у лексичних запозиченнях з європейських мов.

У японській мові є чимало китаїзмів-кальок, тобто фразеологізмів китайського походження, зокрема, паремій, які є фактично перекладами з китайської, наприклад:

治に居て乱を忘れず、明日道を聞けば、夕に死すとも可なり、学んで思わざれば即ちくらし、思いて学ばざれば即ち危し、信言美ならず、美言信ならず。

Ці китаїзми-кальки віддзеркалюють обумовлений особливими історичними передумовами процес формування китайсько-японського (“канго-ваго”) синкретизму, що ознаменував собою в період раннього японського середньовіччя народження нової своєрідної культури, в основі якої лежав сплав двох – китайської та японської – мов. Разом з тим слід звернути увагу на те, що своєрідність цього синкретизму полягає також у збереженні й активному використанні паремійних “двійників” – китайсько-японських паремійних паралелей – до нинішнього часу [Пирогов 2007].

Дослідження проводилось шляхом довільної вибірки приблизно 250 найбільш споживаних японських паремій з масиву об’ємом 3500 одиниць. Ідентифікація паремій проводилася на основі пошуку в китайських та японських лексикографічних джерелах.

- 羹に懲りて膾を吹く Atsumono ni korite, namasu wo fuku (“Той, хто обпікся гарячим супом, дмухає на намасу») [広辞苑2008; 標準辞 2003; 成語林; 2000日英辞 2000; GECD 1937; БКРС 1984].

Джерело: Цюй Юань (340-278 до Р. Х.), перший поет стародавнього Китаю, саванник у південному царстві Чу епохи Чжань-Го (період боротьби між державами). Був вигнаний за наклепом, і як розповідає легенда, не витерпівши ганьби й розлуки з батьківщиною, кинувся у води ріки Міло й загинув [歇后语 2001; 谚辞海 2001; 成语2001; 辞海1979].

- 過ちては改むるに憚ること勿れ Ayamachite wa aratamuru ni habakaru koto nakare (“Зробивши помилку, не бійтесь її виправити”) [広辞苑2008; 標準辞 2003; 成語林; 2000日英辞 2000; GECD 1937; БКРС 1984].

Джерело: “Луньюй” (“Бесіди й судження”) – книга, створена на основі записів висловлювань і бесід великого китайського філософа Конфуція (551–479 до Р. Х.) зі своїми учнями, в якій віддзеркалені основні принципи його вчення – конфуціанства. Мала глибокий вплив на розвиток не тільки китайської, але й світової цивілізації [歇后语 2001; 谚辞海 2001; 成语2001; 辞海1979].

- 毒を以って毒を制す Doku o motte, doku o seisu (“Перевіряти отруту отрутою”) [広辞苑2008; 標準辞 2003; 成語林; 2000日英辞 2000; GECD 1937; БКРС 1984].

Джерело: “Записки біля світильника” (кит. “Пуденлу”, яп. “Футороку”) – твір (1204 р.) китайського майстра Дзену Лей-ань Чжен-шоу (яп. Райан Сьодзю) [歇后语 2001; 谚辞海 2001; 成语2001; 辞海1979].

- 覆水盆に返らず Fukusui bon ni kaerazu (“Розлита вода до чашки не повертається”) [広辞苑2008; 標準辞 2003; 成語林; 2000日英辞 2000; GECD 1937; БКРС 1984].

Джерело: “Шицзі” (“Записи про забуті події”). Автор – Ван Цзя (851 – ?), псевдонім “Учитель із Шоусу”, китайський поет кінця епохи династії Тан (618–905). Збереглися шість його віршів [歇后语 2001; 谚辞海 2001; 成语2001; 辞海1979].

- 疑心暗鬼を生ず Gishin anki o shoozu (“Підозра породжує демонів темряви”) [広辞苑2008; 標準辞 2003; 成語林; 2000日英辞 2000; GECD 1937; БКРС 1984].

Джерело: “Лецзи” (IV – III ст. до Р. Х.) – пам’ятник давньокитайської філософської думки, що разом із “Даодецзін” та “Чжуан-цзи” входить до складу трьох класичних творів даосизму [歇后语 2001; 谚辞海 2001; 成语2001; 辞海1979].

- 漁夫の利 Gyofu no ri (“Здобич для рибалки”) [広辞苑2008; 標準辞 2003; 成語林; 2000日英辞 2000; GECD 1937; БКРС 1984].

Джерело: “Чжаньго це” (“Плани царств, що борються”) – пам’ятник історіографії та соціально-економічної історії Китаю V–III ст. до Р. Х. Автор – Лю Сян (I ст. до Р.Х.) – головний хоронитель імператорських бібліотек, вчений, поет та письменник, великий знавець літературних традицій. Прислів’я ґрунтується на старовинному китайському переказі про те, як бекас, що захотів поласувати морським моллюском, просунув свій дзьоб у стулки мушлі, але моллюск зачинив їх і птах опинився в капкані. У сутичці, що сталася, ніхто з них не міг перемогти. Як наслідок обидва стали здобиччю рибалки, що проходив повз. Оригінал китайського прислів’я 鹬蚌相争, 漁人得利 yù bàng xiāng zhēng, yú rén dé lì – “Моллюск та бекас б’ються, а рибалка користає” [歇后语 2001; 谚辞海 2001; 成语2001; 辞海1979].

- 百聞一見に如かず Hyakubun ikken ni shikazu (“Сто разів почути все одно, що один раз побачити”) [広辞苑2008; 標準辞 2003; 成語林; 2000日英辞 2000; GECD 1937; БКРС 1984].

Джерело: “Історія ранньої династії Хань”, створена надвірним історіографом Давнього Китаю Бань Гу (32–92). Вважається офіційною історією династії Західна (Рання) Хань (206 р. до Р.Х. – 8 р. після Р. Х.). Належить до жанру “династичних літописів”, що писалися офіційними істориками після падіння чергової династії [歇后语 2001; 谚辞海 2001; 成语2001; 辞海1979].

- 一を聞いて、十を知る Ichi o kiite juu o shiru (“Почувши про одне, дізнатися про десять”) [広辞苑2008; 標準辞 2003; 成語林; 2000日英辞 2000; GECD 1937; БКРС 1984].

Джерело: “Луньюй”. Автор – Конфуцій [歇后语 2001; 谚辞海 2001; 成语2001; 辞海1979].

- 言うは易く、行うは難し Iu wa yasuku, okonau wa katashi (“Легко сказати, важко зробити”) [広辞苑2008; 標準辞 2003; 成語林; 2000日英辞 2000; GECD 1937; БКРС 1984].

Джерело: “Дискусія про сіль та залізо” (“Янь те лунь”, I ст. до Р. Х.) – давньокитайський трактат, що містить полеміку конфуціанців стосовно державних монополій та легістських теорій тотального державного контролю над економікою. Автор – Хуань Куань [歇后语 2001; 谚辞海 2001; 成语2001; 辞海1979].

- 人生朝露の如し Jinsei choogo no gotoshi (“Життя людське як ранкова роса”) [広辞苑2008; 標準辞 2003; 成語林; 2000日英辞 2000; GECD 1937; БКРС 1984].

Джерело: “Хань Шу” (“Книга про династію Хань”, 206 р. до Р. Х. – 8 р. після Р. Х.). Повість про Су У, ханського дипломата та державного діяча, який прославився високим почуттям обов’язку та відданістю батьківщині. Був відряджений до гунів як посол, але ті полонили його, за що Су У поплатився стратою всієї родини. Після перебування в полоні більше 20 років повернувся на батьківщину [歇后语 2001; 谚辞海 2001; 成语2001; 辞海1979].

彼も人なり、我も人なり Kare mo hito nari, ware mo hito nari (“Він людина, і я теж людина”) [広辞苑2008; 標準辞 2003; 成語林; 2000日英辞 2000; GECD 1937; БКРС 1984].

Автор: Хань Юй (768-824), китайський філософ, літератор, державний діяч епохи Тань. Поетична спадщина: філософська лірика, есе, життєписи, трактати [歇后语 2001; 谚辞海 2001; 成语2001; 辞海1979].

- 彼を知り、己を知らば、百戦殆うからず Kare o shiri, onore o shiraba, hyakusen ayaukarazu (“Знаючи його і знаючи себе, я не боюся й сотні битв”) [広辞苑2008; 標準辞 2003; 成語林; 2000日英辞 2000; GECD 1937; БКРС 1984].

Джерело: “Сунь цзі” (“Мистецтво війни”) – найвідоміший давньокитайський трактат, присвячений військовій стратегії. Традиційно приписується воєначальнику та стратегу VI–V ст. до Р. Х. Сунь Цзі, чийм ім’ям названий [歇后语 2001; 谚辞海 2001; 成语2001; 辞海1979].

- 鶏口となるも牛後となる勿れ Keikoo to narumo, gyuu-go to naru nakare (“Краще бути дзьобом курки, аніж хвостом бика”) [広辞苑2008; 標準辞 2003; 成語林; 2000日英辞 2000; GECD 1937; БКРС 1984].

Джерело: “Ши цзі” (“Історичні записки”) – великий історичний твір, яким було закладено новопочаток традиції біографічного опису. У ньому знайшли широке віддзеркалення відомості політичного, економічного, історичного та культурного характеру, що стосувалися розвитку Китаю протягом 3000 років, а саме від давніх часів до початку правління династії Західна Хань. Автор – Сима Цянь [歇后语 2001; 谚辞海 2001; 成语2001; 辞海1979].

- 槿花一朝の夢 Kinka itchoo no yume (“Вишукана троянда – це не більше, ніж ранковий сон”) [広辞苑2008; 標準辞 2003; 成語林; 2000日英辞 2000; GECD 1937; БКРС 1984].

Джерело: Фраза з вірша Бо Цзюй-і (772-846) – китайського поета, одного з визнаних корифеїв золотого століття китайської поезії епохи Тан (618-905) [歇后语 2001; 谚辞海 2001; 成语2001; 辞海1979].

- 虎穴に入らずんば虎児を得ず Koketsu ni irazunba koji o ezu (“Не увійшовши до лігвища тигра, не спіймаєш тигрят”) [広辞苑2008; 標準辞 2003; 成語林; 2000日英辞 2000; GECD 1937; БКРС 1984].

Джерело: “Історія пізньої династії Хань” (“Хоуханьшу”) – 80-томний династійний літопис Китаю, що відтворює події I-II ст. після Р. Х. Автор: Фань Є (398-445) [歇后语 2001; 谚辞海 2001; 成语2001; 辞海1979].

- 君子豹変 Kunshi hyoohen (“Мудрий швидко змінює свою гадку”) [広辞苑2008; 標準辞 2003; 成語林; 2000日英辞 2000; GECD 1937; БКРС 1984].

Джерело: “Іцзін” – китайська класична “Книга змін”, прийнята конфуціанцями у V ст. до Р. Х. як один із канонів конфуціанського П’ятикнижжя. Використовується, зокрема, з метою ворожіння [歇后语 2001; 谚辞海 2001; 成语2001; 辞海 1979].

- 窮すれば濫す Kyuu sureba ransu (“У безвихідному становищі вдаються до крайнощів”) [広辞苑2008; 標準辞 2003; 成語林; 2000日英辞 2000; GECD 1937; БКРС 1984].

Джерело: “Луньої”. Автор – Конфуцій [歇后语 2001; 谚辞海 2001; 成语2001; 辞海1979].

目は心の鏡 Me wa kokoro no kagami (“Очі – дзеркало душі”) [広辞苑2008; 標準辞 2003; 成語林; 2000日英辞 2000; GECD 1937; БКРС 1984].

Джерело: вислів відомого давньокитайського філософа Моцзи (479–381 до Р.Х.), що сповідував принципи “всеосяжної любові” (цзань-ай), підґрунтям якої є “небесна воля” [歇后语 2001; 谚辞海 2001; 成语2001; 辞海1979].

- 習い性となる Narai sei to naru (“Звичка стає характером”) [広辞苑2008; 標準辞 2003; 成語林; 2000日英辞 2000; GECD 1937; БКРС 1984].

Джерело: “Шуцзін” (“Книга історичних переказів”) – одна з китайських класичних книг, що входить до складу П’ятикнижжя (конфуціанського канону). Містить дані про найдавнішу історію Китаю (з 2357-го по 627 р. до Р. Х.), включаючи

елементи міфів, героїчних оповідань, історичних переказів, зразки ораторського мистецтва та філософської думки. Приписується Конфуцію [歇后语 2001; 谚辞海 2001; 成语2001; 辞海1979].

- 鶏を割くに焉ぞ牛刀を用いん Niwatori o sakuni izukunzo gyuutoo o mochiin (“Теслом м’ясника курку не ріжуть”) [広辞苑2008; 標準辞 2003; 成語林; 2000日英辞 2000; GECD 1937; БКРС 1984].

Джерело: “Луньюй”. Автор – Конфуцій [歇后语 2001; 谚辞海 2001; 成语2001; 辞海1979].

- 己の頭の蠅を追い Onore no atama no hae o oe (“Відганяй мух від своєї голови”) [広辞苑2008; 標準辞 2003; 成語林; 2000日英辞 2000; GECD 1937; БКРС 1984].

Джерело: “Луньюй”. Автор – Конфуцій [歇后语 2001; 谚辞海 2001; 成语2001; 辞海1979].

- 歲月人を待たず Saigetsu hito o matazu (“Роки і місяці на людину не чекають”) [広辞苑2008; 標準辞 2003; 成語林; 2000日英辞 2000; GECD 1937; БКРС 1984].

Джерело: вислів Тао Юань-міна (365–427) – одного з великих китайських поетів, творчість якого вказала шлях та стала зразком для танських і сунських поетів [歇后语 2001; 谚辞海 2001; 成语2001; 辞海1979].

猿に烏帽子 Sagu ni eboshi (“Мавпі – ебосі /високий головний убір вельможного панства”) [広辞苑2008; 標準辞 2003; 成語林; 2000日英辞 2000; GECD 1937; БКРС 1984].

Джерело: “Історичні записки”. Автор – Сима Цянь [歇后语 2001; 谚辞海 2001; 成语2001; 辞海1979].

- 精神一到何事か成らざらん Seishin ittoo nanigoto ka narazaran (“Цілеспрямованому будь-яка справа до снаги”) [広辞苑2008; 標準辞 2003; 成語林; 2000日英辞 2000; GECD 1937; БКРС 1984].

Джерело: вислів Чжу Сі (1130–1200) – знаменитого китайського філософа, засновника неоконфуціанства. Філософська спадщина Чжу Сі представлена переважно записами бесід учителя зі своїми учнями та колегами [歇后语 2001; 谚辞海 2001; 成语2001; 辞海1979].

- 死屍に鞭打つ Shi-shi ni muchi utsu (“Шмагати труп батогом”) [広辞苑2008; 標準辞 2003; 成語林; 2000日英辞 2000; GECD 1937; БКРС 1984].

Джерело: “Ши цзі” (“Історичні записки”). Автор – Сима Цянь [歇后语 2001; 谚辞海 2001; 成语2001; 辞海1979].

- 過ぎたるは猶及ばざるが如し Sugitaru wa nao oyobazaru ga gotoshi (“Слишком много всё равно, что слишком мало”) [広辞苑2008; 成語林; 2000日英辞 2000; GECD 1937; БКРС 1984].

Джерело: “Луньюй”. Автор – Конфуцій [歇后语 2001; 谚辞海 2001; 成语2001; 辞海1979].

- 天網恢恢、疎にして漏らさず Tenmoo kaikai, so ni shite morasazu (“У небесному неводі хоч і великі вічки, але нічого крізь них не прослизне”) [広辞苑2008; 標準辞 2003; 成語林; 2000日英辞 2000; GECD 1937; БКРС 1984].

Джерело: “Даодецзін” (IV–III ст. до Р.Х.) – твір видатного давньокитайського філософа Лао-цзи, що містить основні положення даосизму, центральною ідеєю якого є вчення про велике Дао. Воно панує скрізь і в усьому, завжди і безмежно. Невидиме й нечутне, постійне й невичерпне, воно дає початок, ім’я та форму всьому на світі [歇后语 2001; 谚辞海 2001; 成语2001; 辞海1979].

- 桃季もの言わず下自ら蹊を成す Toogi mono iwazu, shita onozukara michi o nasu (“Хоч персикові й грушові дерева себе не хвалять, але під ними стежки торують”) [広辞苑2008; 標準辞 2003; 成語林; 2000日英辞 2000; GECD 1937; БКРС 1984].

Джерело: “Ши цзі” (“Історичні записки”). Автор – Сима Цянь [歇后语 2001; 谚辞海 2001; 成語2001; 辞海1979].

前門の虎、後門の狼 Zen-mon no tora, ko-mon no ookami (“Тигр біля передніх воріт, вовк біля задніх”) [広辞苑2008; 標準辞 2003; 成語林; 2000日英辞 2000; GECD 1937; БКРС 1984].

Джерело: твір китайського автора Чень Шоу (233–297) “Історія Трицарствія”. Афоризм пов’язаний з особою Сунь Цзяня (155-191), воєначальника, державного діяча, засновника держави У (період Пізньої Династії Хань) [歇后语 2001; 谚辞海 2001; 成語2001; 辞海1979].

У результаті пошуку в масивах вищезазначених лексикографічних джерел удалося встановити фактографічно підтвержене китайське походження близько 30 японських паремій, що складає приблизно 12% вибірки.

Отримані дані можуть бути використані для подальшого поглибленого вивчення характеру синкретичної взаємодії паремійних одиниць в системі японської фразеології як на рівні діакронії, так і синхронії. Це може сприяти глибшому розумінню характерних особливостей фразеологічної системи сучасної японської мови.

Література

1. *Алексеев В.М.* Китайская литература. М.: Наука, 1977.
2. *Григорьева Т. П.* Движение красоты: размышления о японской культуре. – М.: Восточная литература, 2005.
3. *Иэнага С.* История японской культуры / Пер. с яп. Б.В. Поспелова. – М.: Прогресс, 1972.
4. *Конрад Н.И.* Очерк истории культуры средневековой Японии. – М.: Искусство, 1980.
5. *Пинус Е. М.* У истоков японской письменности // Кодзики — Записи о деяниях древности. Свиток 1-й. Мифы / Пер. со старояп. и коммент. Е. М. Пинус. — СПб.: Шар, 1994. (Литературные памятники древней Японии. I.) – С. 285-296.
6. *Пирогов В.Л.* Философия парадигмы поэтической речи (по мотивам японской лирики VII – XVIII ст.) // Наук. вісн. каф. ЮНЕСКО Київ. держ. лінгвіст. ун-ту. Сер.: Філологія. Педагогіка. Психологія. – К., 2000. – Вип. 2. – С. 209-212.
7. *Пирогов В. Л.* Мудрость Востока и Запада – экософские и лингвистические основания (подход к сравнительному исследованию устойчивых фразеологизмов) // Наук. вісн. каф. ЮНЕСКО Київ. держ. лінгвіст. ун-ту. Сер.: Філологія. Педагогіка. Психологія. – К., 2001. – Вип. 5. – С.175-194.
8. *Пирогов В. Л.* Система ментальних стереотипів, відображена в японських прислів’ї приказках // Східний світ. – 2007. – №3. – С. 72-79.
9. *Сыромятников Н. А.* Древнеяпонский язык. – М.: Наука, 1972.
10. *Сыромятников Н. А.* Классический японский язык. – М.: Наука, 1983.
11. *Черевко К. Е.* Специфика литературного двуязычия в древней Японии // Народы Азии и Африки. – 1969. – № 2. – С. 105-113.
12. So Sprach Der Weise (Chinesisches Gedankengut aus drei Jahrtausend) /

Herausgegeben und aus dem Chinesischen übertragen von Ernst Schwarz). – Berlin: Rütten & Loening, 1981.

13. 歇后语 100 / 尹斌庸 编著。北京：华语教学、2001.
14. 谚辞海 100 / 尹斌庸 编著。北京：华语教学、2001.
15. 成语100 / 尹斌庸 编著。北京：华语教学、2001.

Словники

1. Китайская философия. Энциклопедический словарь. М.: Мысль, 1994.
2. БКРС Большой Китайско-русский словарь. М.: Наука, 1984.
3. GECD A Complete Chinese-English Dictionary. Shanghai: The Republican Press, 1937.
4. Chinese-English Dictionary of Buddhist Terms. Beijing: Foreign Languages Press, 2005.
5. 標準辞。標準ことわざ慣用句辞典、東京：新装版、2003.
6. 日米辞。日米慣用句表現辞典。東京：小学館、1997.
7. 日英辞 日英故事ことわざ辞典。東京：北星堂、2000.
8. 成語林。成語林故事ことわざ慣用句 [中型版]。東京：旺文社、2000.
9. 広辞。 広辞苑。東京：岩波書店、2008.